

CLAUDE SCHKOLNYK

**VICTOIRE TINAYRE 1831–1895. DU SOCIALISME UTOPIQUE
AU POSITIVISME PROLÉTAIRE**

(Victoire Tinayre, 1831–1895.)

Az utópista szocializmustól a proletár pozitívizmusig)

Paris, L'Harmattan, 1998

Claude Schkolnyk neve nem ismeretlen a 19. századi magyar–francia kapcsolatokat kutatók előtt. A több tudományos értekezés és cikk szerzője jelenleg is Magyarországon tanít, s oktatói tevékenysége mellett folytatja a két ország közti kulturális kapcsolatok feltárását.

A könyv nem egyszerű biográfia. Victoire Tinayre életútján keresztül nem csupán egy asszony, egy család hétköznapi erőfeszítéseit, az eszmékhez, a történelemhez való viszonyát ismerhetjük meg, hanem egy eseményekben, rendszerváltozásokban bővelkedő kort, egy szellemi, társadalmi, politikai közeget is: a 19. század második felének Franciaországát és az 1870-es évek Magyarországát. Ezzel egyidejűleg képet kaphatunk a két ország közti kulturális és szellemi kapcsolatokról is.

A szerző a fentiekről több mint 400 oldalon keresztül, öt nagy fejezetre tagolva tájékoztatja az olvasót. A könyv szerkezeti felépítése megfelelő keretet biztosít a téma mélyreható feldolgozásához.

Az első fejezet Victoire Marguerite Gierrier ifjúkorát mutatja be, azt a vidéki, polgárosult, republikánus miliőt, ahol 1831-ben, a lyoni munkásfelkelés másnapján megszületett. 1848 forradalmait már félig felnőttként éli át Párizsban. A Második Császárság alatt lesz tanítóné, férjhez megy, megszületnek gyermekei, ekkor fordul érdeklődése a munkásmozgalom felé.

A párizsi kommünnek már tevékeny résztvevője, a női nem élharcosa, minek következtében többéves száműzetésbe kényszerül: előbb Svájcba, majd Magyarországra, ahol tanításból és irodalmi mun-

káiból tartja el magát és immár népes családját. Ezen éveket mutatja be a könyv második, illetve harmadik fejezete.

A negyedik részt a visszatérés viszontagságainak, a munkásmozgalomba való újbóli bekapcsolódásának és Victoire Tinayre irodalmi munkásságának szentelte a szerző.

A zárófejezet mutatja be az utópizmusból, a köztársaságból kiábrándult, a munkásmozgalomban csalódott asszonynak a pozitívizmus felé fordulását és abban való kiteljesedését. A halál akkor éri utol, mikor 1895-ben megalakul a CGT (Confédération Générale du Travail), és a szakszervezeti mozgalom legalitást nyer.

Victoire Tinayre életútján keresztül az olvasó ötvözetet kap az egyén és a közösség, a specifikus és az általános bemutatásából. Tinayre igen összetett személyiség: republikánus, szabadgondolkodó, feminista, publicista, pozitivist, de mindenekelőtt pedagógus. Az oktatáson és az oktatói hivatásán keresztül válhatott önállóvá mind anyagi, mind társadalmi vonatkozásban. Az alapképzés (brevet élémentaire), majd a szakképzés (brevet de capacité) képessé tette, hogy órákat adjon, és hogy a Második Császárság ideje alatt egyre inkább igényelt leányoktatás számára keretet biztosító tanodát nyisson.

1866-ban Elisa Lemonnier nyomdokain haladva megalapítja leány-reáliskoláját, a Grande Institution de Demoiselles, École Professionnelle-t. Ezen intézmény falai között tanította a munkások, iparosok, emigránsok gyermekeit, miközben sajátjaira az „óvodában” felügyeltek. (Franciaországban 1867-ben 432 141 gyermek részesült óvodai ellátásban.) Bár ezek az intézmények ekkor még inkább gyermekmegőrzőként működtek, mintsem óvodaként. A drákói szigor és az igen kemény körülmények lazítására csak néhány reformszemléű személy tevékenysége nyomán kerülhetett sor, akik a fröbéli metodikát alkalmazván a játék, a megfigyelés, a személyes tapasztalás és az érdeklődés felkeltésével kívánták elősegíteni a kisdedek testi, lelki, szellemi fejlődését.

A párizsi kömmün ideje alatt Varlin, aki a kormány oktatáspolitikájáért felelős tisztviselőinek egyike volt, és akit Victoire Tinayre barátjának mondhatott, rábizta a Szajna-vidék leányiskoláinak tankönyvellátásáért felelős posztot (Inspection générale des Livres pour les Écoles de jeunes filles de la Seine). Feladata az oktatószemélyzet kiválasztása és az oktatási reformok előkészítésében való részvétel volt. 1871. április 22-én különbizottságot hoztak létre a leányiskolai oktatás megszervezésére és felügyeletére. E bizottság tagjaként rengeteg befolyásos emberrel találkozik, köztük André Léoval, Anna Jalarral, Noémie Reclus-vel, Korvine-Kronkowskával. Frankel Leóval, a kömmün munka- és kereskedelemügyi miniszterével is személyes kapcsolatban állt. Azon rövid kilenc nap alatt, míg hivatalban volt, a világi oktatás megszervezésén és beindításán fáradozott. Az egyházi iskolák átszervezése, az egyházak oktatóinak laikusokkal való helyettesítése tartozott a feladatkörébe, bár túlzott toleranciája miatt támadások érik.

A kömmün leverését követően számos társával egyetemben száműzetésbe kényszerült. Előbb Genf, majd Magyarország szolgált menedékhelyeül. Bár családja követi, gyermekei az ország négy sarkában vannak, arisztokrata családok fogadják be őket, a főúri gyermekek társalkodói lesznek. Így kerül ő maga is kapcsolatba a magyar arisztokrácia és intelligencia számos képviselőjével, Attila de Gérandóval, a Telekikkel, Pulszkyval, Jókaival, Lisztel, Zichy Gézával, Klimkovich Bélával stb. Közülük mindenekelőtt a Telekikkel való kapcsolata emelkedik ki. A Teleki család generációk óta a francia kultúra és civilizáció ismerője és csodálója. A sort lehetne Teleki Sándor gróffal (1738–1796) kezdeni, aki járt Rousseau-nál, és folytatni mind Teleki Sándorral (1821–1892), aki Victor Hugo barátjának tudhatta magát, mind Teleki Imrével (1782–1848), akinek a sógor-nője az a Brunswick Teréz, aki a magyarországi kisdedovás és nőnevelés úttörője volt. Teleki Imre (1782–1848) lánya, Emma egy művelt francia, Auguste de Gérando felesége lett, és gyermekeik is örökölték irodalom iránti fogékonyságukat, intelligenciájukat. Attila de Gérando Magyarország földrajzáról írt könyvet, Antoine lányuk Michelet és Edgar Quinet, valamint Jókai műveinek fordítója. Teleki Emma, nagynénje – Brunswick Teréz és Teleki Blanka – nyomdokain haladt tovább, mikor számos pedagógiai kiadványt és tankönyvet jelentetett meg. 1873-ban leányfőiskolát alapított szegény, ám tehetséges fiatalok számára Kolozsvárott, majd 1876-ban Budapesten, ahol „párizsi módszerekkel” oktattak.

Ezekkel az emberekkel érintkezvén, Victoire Tinayre is újabb biztatást kap irodalmi tevékenysége folytatásához, tollat ragad, és hamarosan három regénye (*Emilio Galotti*, *Kalominia*, *Egy lány*) is megszületik.

Victoire Tinayre magyarországi tartózkodásának leírása során a szerző hosszú fejezeteket szán a korabeli magyar oktatási helyzet bemutatására is. A 19. század második felének magyar oktatási viszonyai haladékból a franciaországinál. A báró Eötvös József által 1868-ban meghozott reformokat Pauler Teodor és Trefort Agoston továbbfejlesztették, vagyis Magyarország jó tíz évvel jár Jules Ferry reformjai előtt. 1877-ben már létezik Magyarországon pedagógiai múzeum, és azokban az években, mikor Victoire Tinayre hazánkban oktatott, 895 főre jutott egy iskola, és az iskolai látogatottság aránya is 70% fölött volt.

Az 1879-es esztendő újabb forduló a Tinayre család életében. A kormány amnesztiarendeleetének köszönhetően kömmünárok százai, köztük a Tinayre-ék is visszatérhetnek Franciaországba. Victoire újból

kapcsolatba kerül a politikával, a munkás- és nőmozgalommal. Életkörülményei igen nehezek, így nem szentelheti magát teljes egészében a számára oly fontos és kedves ügyeknek. Dolgozik, vállalkozni próbál, s Louise Michelle-lel, a kor egyik legnépszerűbb és legelismertebb írónőjével közösen ír két regényt, a *Nyomort* és a *Megvetést*. A közös munkát azonban rövid időn belül lehetetlenné teszi a köztük lévő elvi és ideológiai különbség. Louise az anarchista, Victoire egyre inkább a pozitivistá eszmék hatása alá kerül. Megismerkedik az angol, a francia, a magyar pozitivistá iskola képviselőivel és ettől kezdve a feminizmus, a pozitívizmus és az altruizmus hármás útján halad.

A pozitivisták a nőben a tanítót, az oktatót látták. Victoire egyéniségére szabott ideológia volt ez. André Godin – maga is Fourier-tanítvány – familisztere Guise-ben ideális hely volt számára ahhoz, hogy pedagógiai elképzeléseit valóra válthassa. Munkágyereknek nyerhettek ide felvételt, hogy később, felnőttként képesek legyenek felelős társadalmi pozíciók betöltésére. Victoire feladata az ő nevelésüknek és oktatásuknak a felügyelete volt a bölcsőtől egészen 14 éves korig. A familiszterben mind a forma, mind a tartalom szintjén igen szervezett munka folyt. A kor újító szellemű urbanistáinak, higiénikusainak és pedagógusainak elképzeléseit és javaslatait figyelembe véve készítették el az iskola programját. Elképzeléseik szerint a gyermek már születése pillanatában rendelkezik azon képességekkel, melyek lehetővé teszik, hogy egészséges ember és jó munkás váljék belőle. A szoptatók anyák, a dajkák modellértékűnek számító körülmények között, a lehető legteljesebb tisztaságban, rendben és komfortban foglalkozhattak a csecsemőkkel. A kisdetek nevelésében az önállóságra törekvés volt a legjellemzőbb. Hétéves kortól a gyermekek koedukált osztályú iskolákba jártak. Esetenként a szülők is megjelentek az iskola falai közt, hogy kiegészítsék, illetve folytassák tanulmányaikat. Az intézmény 30 000 frankos évi költségvetése meglehetősen magas volt, de az eredmények – a gyermekhalandóság radikális csökkenése és a szakképzett fiatalok számának növekedése – is jelentősek voltak.

Victoire Tinayre módszertani elképzelései sokban hasonlítottak a familiszterben használatosokéhoz. Számítan könyvében már évekkel korábban kifejtette elveit, miszerint a gyermekhez közel álló, egyszerű és konkrét eszközök felhasználásával – ceruzák, könyvek, golyók, botok stb. – kell az értelmet az elvont gondolatok felé terelni. Az olvasást is ehhez hasonlóan, játékosan, s egyben a helyesírás rögzítésére is törekedően javasolta tanítani.

Az idilli állapot 1883-tól 1885-ig tartott. Godin és igazgatónője közti egyre markánsabb vallási és ideológiai különbségek megmértéyezték munkakapcsolatukat. Kiábrándulva a köztársaságból, a kollektívizmusból, csalódván a familiszterben Victoire Tinayre életének hátralévő tíz évét családja és a pozitivistá gondolkodók körében töltötte.

Claude Schkolnyk könyvének nagy érdeme, hogy monografikus mélységben sikerült feltárni egy jól ismert korszak eddig még be nem mutatott személyiségének, Victoire Tinayre-nek az életútját. A munka azonban nemcsak portré, hanem tudományos értekezés és korrajz is egyben, mely alapos levéltári kutatásokon és a Tinayre család magánlevelezésének feldolgozásán alapul. A kötet sikerességét elősegítette az interdiszciplináritás, a korszakról szóló írások, a művelődéstörténet, az irodalom, a pedagógia, a szociológia és a politika területén megjelent tanulmányok ismerete.

A könyv nemcsak tudományos színvonala, hanem nyelvi, stílári megformálása miatt is elismerést érdemel. Ajánlani tudom ezért a szakma képviselőin túl minden érdeklődőnek, akit vonz a 19. század második felének magyar–francia szellemi kapcsolatainak, s a korszak Franciaországának összetett világa.